

Екологічне право. Підручник

Підручник підготовлений колективом викладачів кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на основі чинного екологічного законодавства та відповідно до програми навчальної дисципліни «Екологічне право». Її основу становлять Загальна, Особлива та Спеціальна частини, які включають відповідні теми, що висвітлюються з урахуванням вимог Європейської кредитно-трансферної системи (галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»).

Для студентів, аспірантів і викладачів юридичних ЗВО і факультетів, науковців, громадськості, працівників правничих установ. Також може стати в пригоді всім, хто цікавиться питаннями правового забезпечення вимог екологічної безпеки довкілля, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, реалізації та захисту екологічних прав та інтересів людини, особливостями міжнародно-правової охорони довкілля та правової охорони довкілля в ЄС.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

*До 220-річчя Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

*До 45-річчя кафедри
екологічного права*

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Підручник

За редакцією доктора юридичних наук, професора,
академіка Національної академії правових наук України
А. П. Гетьмана

Харків
«Право»
2024

Авторський колектив:

проф. А. П. Гетьман – передмова; розділи 3, 13 (у співавторстві з ас. О. О. Статівкою), розділ 14; проф. Г. В. Анісімова – §§ 1–3, 5, 6 розділу 1, розділ 4 (§ 5 – у співавторстві з ас. О. О. Шинкарьовим), розділи 5, 16; проф. В. В. Шеховцов – розділи 9, 15; доц. А. К. Соколова – §§ 4, 7 розділу 1, § 5 розділу 7, розділ 11, §§ 1, 5, 6 розділу 19; доц. С. В. Разметаєв – розділи 6, 12; доц. В. Л. Бредіхіна – розділи 8, 20; доц. Т. В. Єрмолаєва – розділ 2; доц. М. К. Черкашина – §§ 1–4, 6 розділу 7, § 3 розділу 21; доц. О. В. Донець – розділ 10, §§ 1, 2, 5 розділу 23; доц. Є. П. Суєтнов – §§ 1, 2 розділу 25; § 4 розділу 25 (у співавторстві з доц. О. В. Лозо), § 5 розділу 25 (у співавторстві з доц. Е. Є. Туліною), § 7 розділу 25 (у співавторстві з ас. О. С. Малохліб); доц. О. В. Лозо – розділ 17, § 4 розділу 25 (у співавторстві з доц. Є. П. Суєтновим), § 6 розділу 25; доц. Е. Є. Туліна – розділ 18, § 5 розділу 25 (у співавторстві з доц. Є. П. Суєтновим); доц. Д. Д. Задахайло – §§ 1–4 розділу 22; доц. О. О. Савчук – §§ 3, 4 розділу 19, § 5 розділу 22, розділ 24; доц. Є. М. Копиця – § 3 розділу 25, розділ 26; ас. О. С. Малохліб – §§ 2, 7 розділу 19, §§ 1, 2 розділу 21, §§ 3, 4 розділу 23, § 7 розділу 25 (у співавторстві з доц. Є. П. Суєтновим); ас. О. О. Статівка – розділи 3, 13 (у співавторстві з проф. А. П. Гетьманом); ас. О. О. Шинкарьов – § 5 розділу 4 (у співавторстві з проф. Г. В. Анісімовою)

Рецензенти:

Носік Володимир Васильович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент НАПрН України;

Курман Тетяна Вікторівна, докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Рекомендовано до друку вченою радою

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 3 від 31.10.2024)*

Екологічне право : підручник / [А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, Е45 Є. П. Суєтнов та ін.] ; за ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2024. – 1008 с.
ISBN 978-617-8448-57-8

Підручник підготовлений колективом викладачів кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на основі чинного екологічного законодавства та відповідно до програми навчальної дисципліни «Екологічне право». Її основу становлять Загальна, Особлива та Спеціальна частини, які включають відповідні теми, що висвітлюються з урахуванням вимог Європейської кредитно-трансферної системи (галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»).

Для студентів, аспірантів і викладачів юридичних ЗВО і факультетів, науковців, громадськості, працівників правничих установ. Також може стати в пригоді всім, хто цікавиться питаннями правового забезпечення вимог екологічної безпеки довкілля, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, реалізації та захисту екологічних прав та інтересів людини, особливостями міжнародно-правової охорони довкілля та правової охорони довкілля в ЄС.

УДК 349.6(075)

© Гетьман А. П., Анісімова Г. В., Суєтнов Є. П. та ін., 2024

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024

© ТОВ «Видавничий дім «Право», 2024

ISBN 978-617-8448-57-8

ЗМІСТ

Список скорочень	13
Передмова	14

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ 1

Екологічне право в правовій системі України

§ 1. Законодавчі засади національної екологічної політики	16
§ 2. Предмет екологічного права та види еколого-правових відносин	22
§ 3. Загальна характеристика об'єктно-суб'єктного складу екологічних правовідносин.....	27
§ 4. Метод правового регулювання екологічних відносин	36
§ 5. Принципи екологічного права	37
§ 6. Концептуальні підходи до визначення екологічного права як галузі права	44
§ 7. Система екологічного права	50
Контрольні питання	52

Розділ 2

Загальна характеристика джерел екологічного права України

§ 1. Поняття та види (класифікація) джерел екологічного права України.....	53
§ 2. Конституційні засади екологічного права та їх значення для розвитку екологічного законодавства України	59
§ 3. Закони України в системі джерел екологічного права.....	62
§ 4. Підзаконні нормативно-правові акти як джерела екологічного права України.....	66
§ 5. Міжнародні договори як джерела екологічного права України. Угода про асоціацію між Україною та ЄС	70
§ 6. Рішення та практика Європейського суду з прав людини в системі джерел екологічного права України	75
§ 7. Вплив судової практики та її системний зв'язок із джерелами екологічного права України.....	78
Контрольні питання	82

Розділ 3

Правові засади екологічного управління

§ 1. Поняття екологічного управління.....	83
§ 2. Інституційно-правовий складник екологічного управління	86
§ 3. Функціонально-правовий складник екологічного управління	95
3.1. Облік та кадастри природних ресурсів	95
3.2. Екологічне прогнозування та планування	98
3.3. Екологічний моніторинг	101
3.4. Оцінка впливу на довкілля	103
3.5. Стратегічна екологічна оцінка	107
3.6. Екологічний контроль	109
3.7. Екологічна стандартизація та нормування	111
3.8. Екологічне ліцензування.....	114
§ 4. Правові питання участі громадськості в екологічному управлінні.....	116
Контрольні питання	118

Розділ 4

Екологічні права, інтереси й обов'язки громадян

§ 1. Законодавчі засади забезпечення екологічних прав громадян.....	119
§ 2. Загальна характеристика системи екологічних прав громадян	129
§ 3. Конституційні екологічні права громадян	137
3.1. Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.....	137
3.2. Право громадян на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне довкілля	142
3.3. Право громадян на одержання екологічної інформації	145
§ 4. Правові засади забезпечення екологічних інтересів громадян, їх поняття та класифікація.....	153
§ 5. Поняття та види екологічних обов'язків громадян.....	162
§ 6. Гарантії, охорона, форми та способи захисту екологічних прав і інтересів громадян	168
Контрольні питання	178

Розділ 5

Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки населення та територій

§ 1. Юридичне визначення, суб'єкти й об'єкти екологічної безпеки.....	179

§ 2. Види екологічної безпеки.....	185
§ 3. Правові заходи щодо забезпечення вимог екологічної безпеки	189
§ 4. Правові засади регулювання екологічних ризиків	203
§ 5. Юридична відповідальність за правопорушення в галузі забезпечення екологічної безпеки	208
§ 6. Законодавче забезпечення надзвичайних екологічних ситуацій, їх поняття, ознаки та класифікація	212
§ 7. Поняття, правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації ...	216
§ 8. Правові заходи щодо забезпечення захисту населення та територій, запобігання надзвичайній екологічній ситуації та ліквідації її наслідків ...	219
Контрольні питання	221

Розділ 6

Право власності на природні ресурси та комплекси

§ 1. Особливості права власності на природні ресурси та комплекси	223
§ 2. Державна власність на природні ресурси та комплекси	230
§ 3. Комунальна власність на природні ресурси та комплекси.....	233
§ 4. Приватна власність на природні ресурси та комплекси	236
§ 5. Право колективної власності на природні ресурси та комплекси	249
§ 6. Охорона та гарантії права власності на природні ресурси та комплекси. Відповідальність за порушення прав власників та права власності на природні ресурси	251
Контрольні питання	256

Розділ 7

Право природокористування (загальні положення)

§ 1. Поняття та види права природокористування	257
§ 2. Об'єкти та суб'єкти права природокористування	263
§ 3. Право загального природокористування	269
§ 4. Право спеціального природокористування	274
§ 5. Правові засади використання природних ресурсів на умовах оренди.....	279
§ 6. Захист прав природокористувачів	282
Контрольні питання	285

Розділ 8

Правові засади економічного механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища

§ 1. Поняття, складові елементи та функції економіко-правового механізму природокористування та охорони довкілля.....	286
§ 2. Принципи, джерела та порядок фінансування екологічних заходів та програм.....	294
§ 3. Плата за спеціальне природокористування: її види та форми справляння	314
§ 4. Ліміти використання природних ресурсів та скидів забруднюючих речовин як складники економіко-правового механізму природокористування та охорони довкілля	329
§ 5. Правове регулювання сплати екологічного податку. Суб'єкти та об'єкти оподаткування.....	339
§ 6. Правові засади економічного стимулювання в системі природокористування та охорони навколишнього природного середовища	343
§ 7. Правове регулювання екологічного страхування.....	348
§ 8. Правові засади екологічного аудиту	358
Контрольні питання	363

Розділ 9

Правові засади юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства

§ 1. Поняття, функції та підстави юридичної відповідальності за екологічні правопорушення	365
§ 2. Особливості об'єктно-суб'єктного складу екологічних правопорушень	369
§ 3. Види юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.....	371
§ 4. Механізми вирішення спорів у галузі охорони навколишнього природного середовища.....	385
Контрольні питання	388

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Розділ 10

Правове регулювання використання та охорони земель

§ 1. Земля як об'єкт еколого-правових відносин	389
§ 2. Правові основи землекористування в Україні.....	396

§ 3. Правова охорона земель та ґрунтів	415
§ 4. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства.....	425
Контрольні питання	437

Розділ 11

Правове регулювання використання та охорони вод

§ 1. Води як об'єкт правового регулювання використання, відтворення та охорони	438
§ 2. Правове регулювання використання вод	440
§ 3. Правовий режим користування водними об'єктами на умовах оренди.....	449
§ 4. Правові заходи щодо охорони вод	451
§ 5. Юридична відповідальність за порушення водного законодавства.....	456
Контрольні питання	459

Розділ 12

Правове регулювання охорони та використання надр

§ 1. Державний фонд надр як об'єкт правової охорони та використання	460
§ 2. Правове регулювання використання надр	465
§ 3. Правове регулювання основних видів використання надр.....	485
§ 4. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону та використання надр.....	490
Контрольні питання	496

Розділ 13

Правове забезпечення використання та охорони рослинного світу

§ 1. Рослинний світ як об'єкт правової охорони, використання та відтворення.....	498
§ 2. Правове забезпечення використання рослинного світу	501
§ 3. Правова охорона рослинного світу	506
§ 4. Правове забезпечення відтворення природних рослинних ресурсів	509
§ 5. Особливості правового регулювання використання та охорони зелених насаджень у населених пунктах	511
§ 6. Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ	515
Контрольні питання	521

Розділ 14

Правове регулювання використання, відтворення та охорони лісів

§ 1. Ліс як об'єкт права використання, відтворення та охорони	522
§ 2. Правове регулювання використання лісових ресурсів.....	527
§ 3. Підстави виникнення та припинення користування лісами	537
§ 4. Правові заходи щодо відтворення, охорони та захисту лісів.....	540
§ 5. Юридична відповідальність за порушення лісового законодавства.....	545
Контрольні питання	549

Розділ 15

Правове регулювання використання та охорони тваринного світу

§ 1. Тваринний світ як об'єкт правової охорони, відтворення і використання	550
§ 2. Суб'єкти, види і підстави права використання та охорони тваринного світу	553
§ 3. Правове регулювання полювання і мисливського господарства.....	556
§ 4. Правове регулювання рибальства і рибного господарства	560
§ 5. Правове регулювання інших видів спеціального використання тваринного світу	564
§ 6. Правова охорона тваринного світу. Червона книга України.....	568
§ 7. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону, використання та відтворення тваринного світу.....	571
Контрольні питання	574

Розділ 16

Правове регулювання охорони атмосферного повітря, озонового шару та клімату

§ 1. Атмосферне повітря, озоновий шар та клімат як об'єкти правової охорони.....	575
§ 2. Основи національного законодавства щодо адаптації до зміни клімату	579
§ 3. Поняття та система заходів правової охорони атмосферного повітря, озонового шару та клімату.....	584
§ 4. Юридична відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, озонового шару та клімату.....	617
Контрольні питання	627

Розділ 17

Правове регулювання використання й охорони об'єктів природно-заповідного фонду України

§ 1. Природно-заповідний фонд України: поняття, загальна характеристика та класифікація.....	629
§ 2. Порядок створення, оголошення та управління територіями і об'єктами природно-заповідного фонду України	636
§ 3. Правовий режим використання та охорони територій і об'єктів природно-заповідного фонду України.....	638
§ 4. Юридична відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд	646
Контрольні питання	649

Розділ 18

Правове регулювання використання й охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон

§ 1. Поняття та загальна характеристика курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон.....	651
§ 2. Особливості використання й охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон.....	656
§ 3. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання й охорони курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон.....	662
Контрольні питання	665

Розділ 19

Правове забезпечення формування та функціонування екологічної мережі України

§ 1. Загальна характеристика екологічної мережі України	666
§ 2. Правовий режим земель водного фонду	669
§ 3. Правовий режим земель лісового фонду	673
§ 4. Правовий режим полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень, які не належать до земель лісового фонду.....	679
§ 5. Правовий режим земельних ділянок, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України	682
§ 6. Правовий режим територій, які є місцями перебування або зростання видів тваринного чи рослинного світу, занесених до Червоної книги України.....	684

§ 7. Правовий режим радіоактивно забруднених земель, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим статусом	687
Контрольні питання	690

Розділ 20

Правове регулювання використання та охорони природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України

§ 1. Природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України як об'єкти правової охорони та використання.....	691
§ 2. Правові засади використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України та її континентального шельфу.....	702
§ 3. Правове забезпечення охорони морського середовища та збереження природних ресурсів у межах виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу України	711
§ 4. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону морського середовища та природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України	725
Контрольні питання	735

Розділ 21

Правове регулювання управління відходами

§ 1. Поняття та класифікація відходів як об'єкта правового регулювання.....	736
§ 2. Правове регулювання відносин у сфері управління відходами.....	743
§ 3. Юридична відповідальність за порушення законодавства України у сфері управління відходами	755
Контрольні питання	765

Розділ 22

Правова охорона навколишнього природного середовища при здійсненні господарської діяльності

§ 1. Господарська діяльність у системі економічних та екологічних інтересів	766

§ 2. Екологічна та економічна політики держави, їх конвергенція в умовах стратегій сталого розвитку	770
§ 3. Зелена економіка та екологічне господарювання в її складі	775
§ 4. Правові засоби та режими забезпечення екологічних інтересів у сфері господарювання	778
§ 5. Інноваційна діяльність у сфері навколишнього природного середовища при здійсненні господарської діяльності	780
Контрольні питання	786

Розділ 23

Правова охорона навколишнього природного середовища в населених пунктах

§ 1. Урбанізація як фактор впливу на навколишнє природне середовище	787
§ 2. Еколого-правові аспекти та безпековий складник сталого розвитку міст	796
§ 3. Еколого-правові вимоги містобудівної діяльності	804
§ 4. Стратегічне планування місцевого розвитку як захід охорони навколишнього природного середовища	812
§ 5. Особливості правової охорони навколишнього природного середовища в населених пунктах і на інших урбанізованих територіях	820
Контрольні питання	835

Розділ 24

Правова охорона навколишнього природного середовища в енергетичній сфері

§ 1. Особливості правового регулювання охорони та використання ресурсів в енергетичній галузі	837
§ 2. Види джерел енергії	843
§ 3. Радіаційна безпека при використанні ядерної енергії	852
§ 4. Альтернативні джерела енергії як об'єкт еколого-правової охорони	858
§ 5. Правові заходи щодо охорони навколишнього природного середовища при використанні альтернативних джерел енергії	865
§ 6. Міжнародно-правові та європейські стандарти правової охорони навколишнього природного середовища в енергетичній сфері	868
Контрольні питання	874

СПЕЦІАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ 25

Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища

§ 1. Становлення та розвиток міжнародно-правової охорони навколишнього природного середовища	875
§ 2. Поняття, принципи, об'єкти, суб'єкти та джерела міжнародно-правової охорони навколишнього природного середовища.....	885
§ 3. Міжнародно-правова охорона клімату.....	897
§ 4. Міжнародно-правова охорона морського та прісноводного середовища	909
§ 5. Міжнародно-правова охорона біологічного різноманіття, окремих видів флори і фауни та середовищ їх існування	919
§ 6. Міжнародно-правова охорона ландшафтів.....	929
§ 7. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища від забруднення радіоактивними та іншими небезпечними речовинами і матеріалами	937
Контрольні питання	944

Розділ 26

Право охорони навколишнього середовища Європейського Союзу

§ 1. Поняття та розвиток права охорони навколишнього середовища Європейського Союзу	946
§ 2. Принципи та джерела права охорони навколишнього середовища Європейського Союзу	949
§ 3. Система та компетенції органів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища	959
§ 4. Екологічна політика Європейського Союзу	964
§ 5. Європейський зелений курс.....	971
Контрольні питання	976
Предметний покажчик	978
Список основної літератури.....	989

Передмова

В умовах сучасної екологічної кризи, яка позначається порушенням рівноваги між суспільством і природою та пов'язана із суттєвим збільшенням антропогенного навантаження на довкілля, роль екологічного права в усьому світі, зокрема й в Україні, неупинно зростає, і така тенденція, цілком очевидно, буде продовжуватися та посилюватися.

Динамічний розвиток екологічних відносин потребує, з одного боку, їх належного і своєчасного правового регулювання з урахуванням міжнародних і євроінтеграційних зобов'язань України в довкіллевій сфері, а з іншого, – ґрунтовної та якісної підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які в реаліях доволі непростих взаємин між органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, фізичними і юридичними особами з приводу охорони навколишнього природного середовища, приналежності, використання, відтворення природних ресурсів і комплексів та забезпечення екологічної безпеки здатні забезпечити режим законності й ефективного захисту прав та інтересів відповідних суб'єктів.

Підручник «Екологічне право» є результатом кропіткої праці колективу кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, який прагнув окреслити весь комплекс еколого-правових питань та висвітлити навчальний матеріал у послідовній і доступній формі, враховуючи останні зміни в екологічному законодавстві.

За структурою підручник складається з 26 розділів, що поділяються на три частини: Загальну, Особливу та Спеціальну.

Загальна частина охоплює низку питань, серед яких: екологічне право в правовій системі України, загальна характеристика джерел екологічного права, правові засади екологічного управління, екологічні права, інтереси й обов'язки громадян, правове регулювання забезпечення екологічної безпеки населення і територій, право власності на природні ресурси та комплекси, загальні положення права природокористування, правові засади економічного механізму природокористування й охорони навколишнього природного середовища, правові засади юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Особлива частина присвячена питанням правового регулювання використання та охорони земель, вод, надр, рослинного світу, лісів, тваринного світу, правової охорони атмосферного повітря, озонового шару та клімату, правового регулювання використання й охорони об'єктів природно-заповідного фонду України, курортних, лікувально-оздоровчих і рекреаційних зон, правового забезпечення формування та функціонування екологічної мережі України, правового регулювання використання й охорони природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, правового регулювання управління відходами, правової охорони навколишнього природного середовища при здійсненні господарської діяльності, у населених пунктах і в енергетичній сфері.

Спеціальна частина включає питання міжнародно-правової охорони навколишнього природного середовища та правової охорони навколишнього середовища в Європейському Союзі.

Навчальне видання буде корисним для студентів юридичних закладів вищої освіти, аспірантів, науковців-правників, викладачів, а також усіх, хто цікавиться теоретичними та практичними питаннями екологічного права.

Авторський колектив висловлює слова щирої вдячності рецензентам – доктору юридичних наук, професору, члену-кореспонденту НАПрН України, завідувачу кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимиру Васильовичу Носіку й докторці юридичних наук, професорці, завідувачці кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Тетяні Вікторівні Курман за слушні поради та позитивні рецензії до цього підручника.

Анатолій ГЕТЬМАН,
*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Державної премії України
в галузі науки і техніки,
ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ 1

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

§ 1. Законодавчі засади національної екологічної політики

В умовах сьогодення формування національної екологічної політики розглядається як суверенне право держави, самостійний вид державної політики, інтегрований чинник соціально-економічного розвитку України, завдяки дії якого відбувається перехід до сталого розвитку економіки й забезпечується пріоритетність національних інтересів щодо запобігання загрозам національній безпеці, мінімізації екологічних ризиків, гарантування екологічної безпеки і захисту екологічних прав людини.

Екологічна політика є об'єктом дослідження різних наук (суспільних, природничих, юридичної та ін.), оскільки охоплює складний комплекс взаємопов'язаних відносин між людиною та природою. *Екологічна політика* – категорія соціальна, притаманна людському суспільству, формується в межах суспільних відносин. Останні виникають у сфері формування й забезпечення державної екологічної політики, регулюються правом, тобто мають правову форму¹. Екологічна

¹ У преамбулі Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) закріплено, що «Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів».

За часів незалежності було прийнято кілька спеціальних нормативно-правових актів, у яких визначено стратегічні завдання й цілі державної екологічної політики, а саме:

політика як поліфункціональне соціальне явище пов'язана з діяльністю та компетенцією різноманітних інституцій (багатосуб'єктний склад) та їхнім організаційно-функціональним складником із метою досягнення відповідної візії з обов'язковим моніторингом і контролем її показників. При цьому бажано зробити акцент на відповідальності суб'єктів за неналежне виконання покладених на них обов'язків щодо реалізації стратегічних напрямів державної екологічної політики. Це стосується не лише політичної, а й юридичної відповідальності.

Однією з основних засад внутрішньої та зовнішньої політики України має бути збереження навколишнього середовища та його складників, що життєво необхідне для існування людини, її нинішнього і майбутніх поколінь. У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року»¹ закріплено засади інтеграції екологічної політики в процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України, тобто у пріоритеті мають стати обов'язкова інтеграція екологічного складника в політики та/або програми загальнодержавного, галузевого (секто-

---

постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 № 188/98-ВР, закони України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI і «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (далі – Стратегія-2030) від 28.02.2019 № 2697-VIII, Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року та ін.

При цьому не менше значення мають стратегії, що розробляються на виконання Стратегії-2030, як-от: Водна стратегія України на період до 2050 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 № 1134-р), Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р), Морська природоохоронна стратегія України (розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 11.10.2021 № 1240-р) та ін. Маємо констатувати й екологізацію секторальних стратегій розвитку, а саме: Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179), Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695), Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1416-р), Стратегії енергетичної безпеки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 № 907-р) тощо.

¹ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 22.06.2023).

рального), регіонального й місцевого розвитку; створення податкового, кредитного й інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів і приватного капіталу у природоохоронну діяльність; усунення прямої залежності економічного зростання від збільшення використання природних ресурсів і енергії й підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища; запровадження в Україні сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки та ін. Зараз основними цілями екологічної політики держави мають стати відновлення і захист довкілля України (воєнне та повоєнне) й євроінтеграційні зміни¹ як два синхронних процеси, ураховуючи те, що вже нині оголошено амбітну стратегічну мету повоєнного відновлення довкілля у проєкті Плану відновлення України – чисте та безпечне довкілля².

Варто брати до уваги й те, що екологічна політика (внутрішня й зовнішня), національна екологічна політика, екологічна політика держави й державна екологічна політика, еколого-правова політика – не рівнозначні категорії, їх недоцільно використовувати як синоніми в одному синонімічному рядку, особливо в юриспруденції, зокрема у процесі нормотворення.

Зазначимо, що складником екологічної політики виступає **державна екологічна політика** (де-юре визнана державною, основні стратегічні цілі якої задекларовані в офіційних документах України). Вона також розглядається як особливий різновид державної політики, її самостійний напрям. Акцентуючи увагу на такій основній рисі державної екологічної політики, як її

¹ Сучасний Зелений курс Євросоюзу (EU Green Deal) є дорожньою картою заходів, постійно адаптовуваних до умов і викликів сьогодення, що сприятимуть перетворенню економіки Євросоюзу на ефективну, стійку та конкурентоспроможну, покращенню здоров'я та якості життя людей та ін. Зазначимо, що 24.02.2021 була ухвалена Європейською комісією Стратегія ЄС з адаптації до зміни клімату, яка тісно пов'язана з іншими документами ЄС, як-от: Стратегія з біорізноманіття до 2030 року, Стратегія «Від ферми до виделки», Нова лісова стратегія на 2030 рік, Воднева стратегія, Хвиля реновацій для Європи, Нова промислова стратегія, Європейський кліматичний пакт, Кліматичний цільовий план тощо.

² Проєкт Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea19b8b3d4e2f5b65c8ce_%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0_%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf (дата звернення: 22.06.2023).

державно-вольовий характер, необхідно вказати й низку її специфічних ознак: *по-перше*, цю політику побудовано на праві й пов'язано з правом (і не лише екологічним); *по-друге*, екологічне право є об'єктом державної екологічної політики й одночасно одним із найважливіших засобів її реалізації; *по-третє*, наявні різні рівні її формування та реалізації (загальнодержавний, регіональний, муніципальний, локальний); *по-четверте*, вона здійснюється правовими методами; *по-п'яте*, ця політика спирається на примус; *по-шосте*, вона є публічною, офіційною¹.

Державна екологічна політика України – це система правових, організаційних, економічних, соціальних, ідеологічних та інших заходів із боку держави, на формування і реалізацію яких впливає діяльність політичних партій, громадських організацій, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, спрямована на досягнення пріоритетних (стратегічних) цілей, а саме: збереження природних об'єктів і комплексів, ландшафтного та біологічного різноманіття, екосистем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища та життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації, запровадження безвідходних і маловідходних, екологічно чистих технологій, розвиток екологічної освіти і виховання, забезпечення екологічної безпеки держави та захисту екологічних прав та інтересів громадян та ін.

Об'єктом екологічної політики є довкілля, тобто сукупність природних і соціальних процесів, природні ресурси та комплекси, здоров'я та життя людей. **Її предметом** виступають суспільні відносини щодо збереження довкілля в умовах глобалізації, суспільних трансформацій та збалансованого (сталого) розвитку. Функціональний вплив держави має поширюватися на всі підсистеми і компоненти екологічного управління. Це зумовлене тим, що політична сфера держави, яка забезпечує регулювання екологічних відносин, передбачає збалансоване функціонування системи інститутів і відносин, у рамках яких відбувається політичне життя і здійснюється державна влада, включаючи безпосередньо саму державу, політичні партії, громадські рухи, організації та ін.

Із дотриманням європейських стандартів і підходів до формування екологічної політики держава не є єдиним **суб'єктом** її генерування

---

¹ Балюк Г. І. Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми. *Екологічне право України*. 2017. № 3/4. С. 8–15.

та реалізації. Поряд із державною екологічною політикою формують і реалізують політичні партії, громадські організації та органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти, що робить її об'єктом не лише державного, а й публічного управління. Важливим компонентом інституційного забезпечення процесу формування та реалізації екологічної політики є інститути громадянського суспільства. Отже, державна екологічна політика має формуватися як громадянськими інституціями, так і державою, відповідати інтересам суб'єктів її реалізації. Також вона має бути скерована на захист екологічних прав та інтересів кожної людини, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами й бізнесом. Надзвичайно важливо, щоб державна екологічна політика відповідала інтересам носія суверенітету й єдиного джерела влади – Українського народу. Однак основним суб'єктом реалізації державної екологічної політики виступає держава, яка ініціює формування та реалізацію державної політики в особі органів державної влади *разом із громадянським суспільством*, що неодмінно, у демократичних умовах, має долучатися до процесу прийняття та виконання державно-управлінських рішень.

Нині **основним суб'єктом формування й реалізації державної екологічної політики** в Україні є **Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України** (далі – Міндовкілля)¹, яке забезпечує: формування й реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та, у межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки; формування й реалізацію в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сферах лісового й мисливського господарства, а також формування державної політики у сферах розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, геологічного вивчення й раціонального використання надр, управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття»

¹ Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : постанова Каб. Міністрів України від 25.06.2020 № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-p> (дата звернення: 22.06.2023).

Навчальне видання

Гетьман Анатолій Павлович,
Анісімова Ганна Валеріївна,
Суєтнов Євгеній Павлович та ін.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Підручник

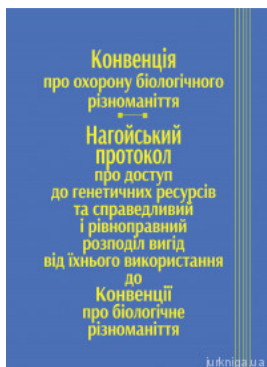
Видається в авторській редакції

Підписано до друку 11.11.2024. Формат 60×90/16.
Ум. друк. арк. 63. Обл.-вид. арк. 50. Тираж 100 пр. Зам. № 138

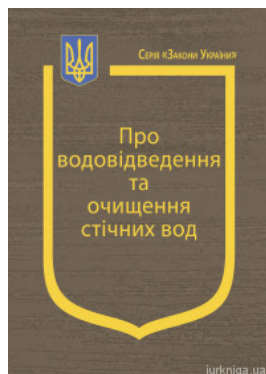
ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
Е-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
Е-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017

Книги, які можуть вас зацікавити

Конвенція про охорону біологічного різноманіття, Нагойський протокол про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл...

Закон України "Про водовідведення та очищення стічних вод"

Кримінальний кодекс України

Кримінологія. Підручник

Харьковская школа уголовного права (1804 - 1919 годы): историко-правовое исследование. Том 1

Цивільне право. Практикум. Навчальний посібник. видання 3-тє, перероблене і доповнене

Перейти до галузі права
Екологічне право

Перейти на сайт →